

Jiné formy aktivizace studentů pro upevňování poznatků

Other student activation methods for learning re-enforcement

PhDr. Olga Jílková

Katedra pedagogiky a psychologie PF JU České Budějovice

Klíčová slova: Sebepojetí, arteterapie, artefakt, logo, facilitace.

Key words: Self-understanding, art-therapy, artefakt, logo, facilitation.

Abstrakt: Příspěvek obsahuje informace z pokusného zadávání techniky „logo mé osobnosti“ studentům PF JU při výuce psychologie osobnosti a jejího vývoje jako stimulu k možné sebereflexi a prohloubení zájmu o předmět. Využití uvedené metody ukázalo, že arteterapeutické postupy jsou studentům velmi blízké, umožňují jim nejen aktivizaci získaných poznatků, ale uvolňují u nich i prožitkové aspekty, tvořivost, zvyšují jejich motivaci pro danou disciplínu.

Abstract: The paper deals with the experiment concerned with introducing my-personality-logo to students in a teacher - training programme in the context of personal psychology and its development as a stimuli for possible self-reflection and promoting interest in the course itself. The above noted method clearly shows that art-therapeutic approaches are for students easy to use, promote not only activation of gained knowledge, but also enhance experiential learning, creativity, and promote student's motivation to engage with the given subject – matter.

Výuka psychologie na PF JU je nutnou součástí vzdělávání studentů. Její obsahová náplň je strukturovaná podle jednotlivých psychologických disciplín, tendencí je co nejvíce obměňovat formy a metody výuky, a to tak, aby se zvyšovala motivace pro vsřebávání psychologických poznatků, hlavně ale jejich uplatnění v současném osobním a pozdějším i profesním životě. Důraz je kladen i na prožitkové formy práce jako nejefektivnějšího způsobu učení.

Průběžně jsou v dané disciplíně uplatňovány různé přístupy, od sdělování poznatků formou přednášek, práce v seminářích, až po zařazování různých metod uvádějících studenty do situace samostatného rozhodování a reagování, s využitím rozmanitých postupů – kresebných, dotazníkových, testových, situačních apod.

Studenti ukončují jednosemestrální studium uvedeného předmětu kombinovanou zkouškou, která sestává z části písemné/test/ a ústní /zkouška/. Pro upevňování znalostí si studenti navíc zavádějí portfolio předmětu obsahující různé materiály /včetně užívaných metod, výpisků týkajících se studovaných publikací atd./. Pro zintenzivnění náhledu ještě zpracovávají kasuistiku libovolně vybrané osobnosti s uvedením jejich

osobních a vývojových charakteristik (zařazení této metody je pro studenty výzvou k přemýšlení o souvislostech vývoje osobnosti člověka na jeho cestě životem). Všechny tyto postupy však neumožňují zcela sebereflexi studenta v pravém slova smyslu. Proto bylo ještě zařazeno zpracování „loga“ jako podnětového materiálu k sebepercepci a sebereflexi¹, sebepojetí. Právě zkušenosti s využitím této metody jsou předmětem tohoto sdělení.

Grafické znázornění své osobnosti formou „loga“ představuje určitý arteterapeutický prvek.² Studenti dostávají instrukci „zpracovat logo své osobnosti“, které budou před zkouškou v dialogu s vyučujícím volně interpretovat a tím prokáží nejen schopnost projekce své osobnosti do různého materiálu, ale i některé psychologické znalosti.

Zadaná instrukce byla volena tak, aby kopírovala význam termínu „logo“³ uváděný ve slovníku – tedy určitý emblém charakterizující osobnost, ovšem bez uvedení způsobu provedení. Očekáváno však bylo kresebné znázornění.

Úkol „vyjádřete svou osobnost formou loga“ je zadáván v prvním výukovém týdnu při sdělování požadavků ke zkoušce z disciplíny (vedle referátu nebo eseje, zpracované kasuistiky konkrétního člověka), proto byl nejprve předmětem určitých rozpaků a dotazů. Přes původně verbálně vyjadřované pochybnosti se studenti ukázali jako výrazně motivovaní pro tento druh činnosti.

Jejich volné výtvary byly velmi tvořivé, svědčily pro pečlivý přístup vycházející z odpovědné sebepercepcie. Při vlastním předávání „loga“ v závěru semestru jako

¹ Sebereflexe (self – reflection) - sebepojetí – (self-concept) – představa o sobě, to, jak jedinec vidí sám sebe, zdůrazněna poznávací složka, na rozdíl od sebeúcty má hodnotící a popisnou dimenzi, zahrnuje i kognitivní mapy, označováno též jako „integrující gyroskop osobnosti“ (Hartl, 2000, s.524).

² V posledních dobách jsou ve značné míře užívány techniky arteterapie jako všeobecně dostupné metody sloužící různým účelům. /Arteterapie – (art's therapy) – termín J.M.Charcota z 2. pol. 19. století, použití měleckých technik jako nástroje diagnostiky, psychoterapie, výchovy, sociální práce: klade důraz na aktivitu, při čemž využívá uvolňující, katarzní a projektivní vlastnosti lidské tvořivosti. Protože pro terapeutické účely využívá hlavně výtvarné umění, termín se postupně zúžil převážně na modelování, kreslení, malířské projevy, práci s textilem apod., patří sem však i muzikoterapie, biblioterapie, pohybové kreace aj.: pomocí kresby, koláže, modelování dochází k porozumění sobě i druhým a k překonání některých problémů: tématem může být čára mého života, můj totem, co chci mít apod.: výsledkem je získání náhledu, změna hodnot, radost z tvorby, provádí se obvykle skupinově, výjimečně též individuálně – terapie pohybem, terapie pracovní (Hartl, 2000, s. 55)/.

Arteterapie ...“využívá výtvarné umění jako prostředek k osobnímu vyjádření v rámci komunikace, spíše než aby se snažila o esteticky uspokojivé výsledné produkty, posuzované vnějšími měřítky“ (Liebman, 2005, s. 14).

K arteterapeutickým technikám se vyjadřuje i Matoušek (1999, s.40). Arteterapeutických technik je mnoho ...“volné čmáraní tužkou, volná kresba prsty namočenými v barvě, volná kresba jednou barvou na papír namočený ve vodě, koláž z výstřížků, sestavování objektů z přírodních materiálů, tematická kresba /např. vlastní portrét, malování vlastní rodiny „začarované do zvířat/, tematické modelování /např. pohádkové zvíře, do kterého bych se chtěl převtělit/, interakční kresba ve dvojici /komunikuje se při ní pouze pastelkou na společném papíře/, malování společného domu v malé skupině klientů /obvykle čtyřčlenné/, modelování společného města ve větší skupině klientů atp.“

Terapeut by měl klienty spíše podporovat ve volném výtvarném vyjadřování, výklad významu jejich produkce by měl v největší možné míře nechat na klientech samotných.

³ Logo - emblém, graficky vytvořený znak nějaké firmy (Klimeš, 1981, s. 439).

součástí zkoušky se totiž ukázalo , že studenti nad tímto zadáním velmi dlouho přemýšleli, připravovali se na jeho splnění značně odpovědně (typické formulace „...dlouho jsem přemýšlel a zvažoval, co by mě nejvíce charakterizovalo“ apod.).

Protože ne všichni se cítili kompetentní pro vytváření kresebného projevu, přišli spontánně i s využitím technik dalších, takže vznikla řada různých výtvarných artefaktů. Ty svědčí nejen o invenci studentů, jejich tvořivosti, ale patrně také o potřebnosti sebevyjádření. Vznikla tak řada interpretací, která měla osobnost studenta nejen popsat, ale zároveň vyjádřit určitá očekávání, pochybnosti, aktuální prožívání apod.

Rozsah technik výtvarného sebevyjádření byl poměrně široký. Předkládané artefakty¹ měly nejrůznější charakter, lišily se především velikostí, užitým materiálem, barevností, způsobem provedení.

Dosud předložené výtvořiny:

Kresba – tužkou, pérem, fixy, barvami vodovými i olejovými /všechny možné tvary,

- nejčastější kruhové uspořádání, barvy/

Malba - olej

Modelování – z hlíny, různých smaltů /nejčastěji ruka, obličej/

Drhané obrazce

Háčkování různých tvarů

Pletení

Batikování

Vyšívání

Lepení

Vytváření prostorových tvarů

Modelování scének

Výrobky ze dřeva

Fotografování scénérií

Složení hudební skladby

Napsání básně, povídky

Sebezprezentace formou PowerPointu s animacemi

Vytváření útvarů skrývajících různé prvky

Každý z „tvůrců“ považoval za důležité popsat důvody, proč se rozhodl právě pro uvedené pojetí. Ve svých výtvořech pak prezentoval svoji osobnost, a to z různých úhlů pohledu².

Uplatňované interpretace vztahující se k osobnosti u jednotlivých artefaktů:

¹ Artefakt - umělý výrobek, umělecký technický výtvar, lidský výrobek (Klimeš, 1981, s. 38).

² „Pojem osobnost v psychologii vyjadřuje vnitřní organizaci duševního života člověka, skutečnost, že je jednotou dílčích funkcí, že tedy funguje jako jednotný celek interindividuálně odlišných dispozic, a jako takový vytváří smysluplné souvislosti s vnějšími projevy, tj. s chováním individua“ (Nakonečný, 1995, s. 11).

- Vývojové hledisko – úvahy o minulosti, přítomnosti, přesahy do budoucnosti – uvádění preferovaných hodnot, zájmů, sledované cíle, spokojenost s dosavadním průběhem života, s očekáváními do života budoucího
- Poznámky ke svému temperamentovému typu – v souvislosti s interpretací barevného vyjádření, tvarů, rozmístění apod.
- Sebeopis vlastností na základě introspekce a očekávání ve vztahu k jejich změně, přestrukturování
- Hodnocení charakterových vlastností – manifestujících se ve vztahu k lidem, věcem, k sobě samému
- Jáské pocity – provázené úvahami o možných využívaných obranných reakcích
- Posouzení inteligence – vyjádření míry spokojenosti či nespokojenosti s vlastními intelektovými předpoklady zejména ve vztahu ke studijním výsledkům
- Umístění v sociálním poli, dosažená úroveň socializace, vztahy s druhými
- Převažující prožívání - s uvedením prožívaných kladných, ale i záporných emocí, a to situačně nebo vyjadřování dlouhodobějších nálad, emočních problémů
- Prezentace zájmů, hodnotových orientací, idejí
- Vyjádření očekávání ve vztahu k budování profesní kariéry, k uplatnění v životě, partnerským vztahům, zakládání rodiny

Jak se tedy ukázalo, prezentovaný artefakt facilitoval sdělování studenta vyplývající ze sebepercepce, zároveň uvolnil prostor pro užívání zafixovaných naukových pojmů nebo vysvětlujících teorií osobnosti. Tento výtvarný projev však nebyl součástí zkouškového hodnocení, přesto byl studenty vnímán jako velmi podnětný.

Klady uvedených postupů:

Pozitivní je angažovanost všech studentů (i když původně direktivně očekávaná na základě počátečních instrukcí, posléze jimi hodnocená jako velmi přínosná), jejich vlastní interpretace díla, která má v daném kontextu individuální, intimní charakter. Za nejdůležitější je možno považovat dodatečně vyjadřovaný názor studentů, že tato metoda pro ně byla inspirativní, protože je nutila k zamýšlení nad sebou, ulehčovala asociační spojení s danými studovanými obsahy učiva. Zároveň si tak studenti uvědomovali situaci tady a teď, minulost i vztahování k budoucnosti.

Zřejmá byla i hrdost nad vlastními „výrobky“ – převážná většina studentů by souhlasila s jejich vystavením, dalším užitím. Řada studentů považovala vytvořený artefakt ze svého hlediska za tak zdařilý, že ho lze využít pro výzdobu bytového interiéru, vlastního domácího teritoria nebo i jako dárek milé osobě.

Rozhovor nad artefaktem měl zřejmě i dílčí psychoterapeutické prvky – studenti dosahovali určité uvolnění, ověřovali si některé skutečnosti týkající se jejich osoby, měli možnost individuálně se projevit a zažít si vcelku kongruentní vztah s vyučujícím, který nezasahoval, přistupoval k interpretacím spíše indirektivně, facilitoval event. nepříznivé pocity vyjadřované studentem. Nezdá se, že by některému ze studentů tento

postup vysloveně nevyhovoval – někteří již v rámci svého malého podnikání nějaké „logo“ užívají.

V podstatě jde ale při vlastních interpretacích studenta o niterné, intimní záležitosti, které musí být jako takové respektovány, v kontaktu s vyučujícím – psychologem – je proto zajištěna diskrétnost a anonymita. Interpretace artefaktů není v těchto případech úkolem učitele - psychologa, ale samotného tvůrce

Zápory uvedených postupů:

Prodloužení zkoušky, které sice není studentem negativně hodnoceno, ale faktický čas „zkoušení“ je delší.

Pro některé studenty může být sebe prezentace před vyučujícím – psychologem – nepříjemná. Tato možnost nebyla sice v projevech manifestována, nelze ji však vyloučit.

Někteří studenti by naopak rádi korigovali své projevy s druhými, referují proto o svém pojetí zároveň s vysvětlujícími interpretacemi alespoň v malých skupinkách.

Závěr:

Individuální využití uvedené metody představuje určitý metodický experiment, který ale ukázal, že arteterapeutické postupy jsou studentům velmi blízké - umožňují jim i určité prožitkové aspekty zároveň s využitím získaných vědomostí. Navozují u nich aktuální pocity a dovolují jim hovořit i o svých citových hnutích, citových vztazích.

Je zřejmé, že studenti disponují určitým tvořivým potenciálem, se kterým by mělo být dále pracováno. Jakým způsobem a jak, je však otázkou. Zatímco arteterapeutické techniky jsou zcela adekvátní pro využití v některých indikovaných - zejména aplikovaných psychologických a pedagogických disciplínách - v psychologii osobnosti a jejího vývoje je přece jenom jejich užití méně obvyklé, protože je nutné především získání znalostí i dovedností, které tvoří základnu pro další studium. Přesto se zdá, že naznačené postupy mohou být plausibilní pro sebereflexi a sebebopsání i sebehodnocení, mohou příznivě působit na osobnost studentů i jejich studijní motivaci pro studovanou disciplínu.

Některé interpretace¹ naznačují případnou indikaci studenta pro specifitější psychologické vedení (např. ve vysokoškolské psychologické poradně), které by potřeboval, nejsou však cílem tohoto postupu.

Zjištěné skutečnosti mohou být zřejmě dobře využitelné pro:

- koncipování přístupů v dalších navazujících předmětech
- práci ve skupinách
- poznání jednotlivců
- porozumění sobě i druhým.

¹ „Vnitřní svět druhého člověka můžeme poznat hlavně tak, že on nám ho popíše svými slovy. Slova na jedné straně dorozumívání velmi usnadňují, na druhé straně však mohou přispívat i k nedorozumění. Např. tak, že předpokládáme, že pro druhého má určité slovo stejný význam jako pro nás“ (Kopřiva, 1997, s. 33).

Literatura:

Campellová, J.(1998): Techniky arteterapie. Praha, Portál.

Hartl, P., Hartlová, H.(2000): Psychologický slovník. Praha, Portál.

Klimeš, L. (1981): Slovník cizích slov. Praha, SPN.

Kopřiva, K.(1997): Lidský vztah jako součást profese. Praha, Portál.

Liebmann, M.(2005): Skupinová arteterapie. Praha, Portál.

Matoušek, O.(1999): : Potřebujete psychoterapii? Praha, Portál.

Nakonečný, M.(1995): Psychologie osobnosti. Praha, Academia.